

1. Nález Ústavního soudu sp. zn. I.ÚS 731/13 ze dne 22. 8. 2013; N 151/70 SbNU 401

Posouzení aktuálních majetkových poměrů při rozhodování o osvobození od soudních poplatků

Nález Ústavního soudu - I. senátu složeného z předsedkyně senátu Ivany Janů a soudců Kateřiny Šimáčkové a Ludvíka Davida - ze dne 22. srpna 2013 sp. zn. I. ÚS 731/13 ve věci ústavní stížnosti Michala Zvěřiny, zastoupeného JUDr. Jakubem Havlíčkem, advokátem, se sídlem Divišova 882, Hradec Králové, proti usnesení Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 17. 12. 2012 č. j. 24 Co 459/2012-27, kterým bylo potvrzeno rozhodnutí soudu prvního stupně, a proti usnesení Okresního soudu v Hradci Králové ze dne 17. 10. 2012 č. j. 11 C 321/2012-21, jímž byl zamítnut stěžovatelův návrh na osvobození od soudních poplatků, za účasti Krajského soudu v Hradci Králové a Okresního soudu v Hradci Králové jako účastníků řízení.

I. Usnesením Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 17. 12. 2012 č. j. 24 Co 459/2012-27 a usnesením Okresního soudu v Hradci Králové ze dne 17. 10. 2012 č. j. 11 C 321/2012-21 bylo porušeno právo stěžovatele na soudní ochranu garantované čl. 36 odst. 1 a čl. 37 odst. 3 Listiny základních práv a svobod.

II. Usnesení Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 17. 12. 2012 č. j. 24 Co 459/2012-27 a usnesení Okresního soudu v Hradci Králové ze dne 17. 10. 2012 č. j. 11 C 321/2012-21 se zrušují.

Odůvodnění

I.

1. Včasnou ústavní stížností, která splňuje náležitosti stanovené zákonem č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů, (dále jen "zákon o Ústavním soudu"), se stěžovatel domáhá zrušení v záhlaví uvedených rozhodnutí obecných soudů.

2. Usnesením Krajského soudu v Hradci Králové (dále také "odvolací soud") ze dne 17. 12. 2012 č. j. 24 Co 459/2012-27 bylo potvrzeno usnesení Okresního soudu v Hradci Králové ze dne 17. 10. 2012 č. j. 11 C 321/2012-21, kterým byl zamítnut návrh stěžovatele na osvobození od soudních poplatků.

3. V ústavní stížnosti je popsán průběh řízení před obecnými soudy, v němž se stěžovatel proti žalované domáhal zaplacení částky 1 000 000 Kč s příslušenstvím.

4. Podáním ze dne 27. 9. 2012 stěžovatel požádal soud prvního stupně o osvobození od soudních poplatků. Svůj návrh odůvodnil nepříznivými majetkovými poměry, kdy jeho osobní příjmy nestačily ani k pokrytí základních životních potřeb. V návrhu rovněž zdůraznil, že nepříznivá životní situace je způsobena právě dřívějším jednáním žalované, která si od něj opakovaně půjčila finanční prostředky. V neposlední řadě dodal, že v dříve zahájených soudních řízeních u stejného soudu byl opakovaně od soudních poplatků osvobozen. Na prokázání pravdivosti svých tvrzení o nepříznivé sociální situaci doložil potvrzení o osobních, majetkových a výdělkových poměrech. Z nich má dle stěžovatele vyplývat, že jeho čistá měsíční mzda se pohybuje v rozmezí od 17 612 Kč do 20 229 Kč, dále že je svým dětem povinen poskytovat výživné ve výši 3 500 Kč a 3 000 Kč a že souhrnná výše jeho dluhů dosahuje částky cca 1 000 000 Kč.

5. Usnesením Okresního soudu v Hradci Králové ze dne 17. 10. 2012 č. j. 11 C 321/2012-21 byl návrh stěžovatele na osvobození od soudních poplatků zamítnut.

6. Soud prvního stupně v odůvodnění usnesení uvedl, že v souzené věci se zjevně nejedná o svévolné nebo zřejmě bezúspěšné uplatňování práva. Návrhu stěžovatele však po posouzení jeho majetkových poměrů nemohl vyhovět. Předně uvedl, že při zkoumání naplnění podmínek pro osvobození od soudních poplatků nelze vycházet pouze ze zjištění, zda má stěžovatel disponibilní peněžní prostředky, nýbrž ze zjištění jeho poměrů v celé šíři. Tvrzení stěžovatele o nemajetnosti však označil za málo přesvědčivé. Tento závěr měl vyplývat zejména z poskytnutí vysoké finanční částky žalované (půjčka ve výši 1 000 000 Kč). Vedle toho soud prvního stupně uvedl, že stěžovatel mohl po celou dobu tří let od data splatnosti půjčky předpokládat, že žalovaná svou povinnost dobrovolně nesplní a bude se muset svého uspokojení domáhat žalobou u soudu. Nic mu tedy nebránilo v tom, aby ze svého pravidelného měsíčního příjmu šetřil prostředky na úhradu nákladů spojených se soudním řízením. V neposlední řadě soud prvního stupně uvedl, že každá smlouva o poskytnutí finančních prostředků v poměrně vysoké výši s sebou nese jisté riziko, které však nemůže být přenášeno na stát v podobě osvobození od soudních poplatků.

7. Proti usnesení soudu prvního stupně podal stěžovatel odvolání. V něm uvedl, že v dříve zahájeném řízení v jiné věci bylo usnesení soudu prvního stupně zcela shodné s nyní napadeným rozhodnutím a pro nepřezkoumatelnost bylo odvolacím soudem zrušeno. Stěžovatel proto vyjádřil pochybnosti nad postupem, kdy soud při svém rozhodnutí zcela zkopíruje rozhodnutí, které bylo dříve odvolacím soudem zrušeno. Dále nesouhlasil se závěry soudu prvního stupně, že osvobození od soudních poplatků není možné, pokud se účastník dostal do tíživé situace v důsledku svého vlastního jednání ohledně správy vlastního majetku, resp. že si měl šetřit na úhradu případných nákladů řízení. Zamítnutí návrhu na osvobození od soudních poplatků proto dle jeho názoru vychází z důvodu, který nemá oporu v zákoně.

8. Usnesením Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 17. 12. 2012 č. j. 24 Co 459/2012-27 bylo usnesení soudu prvního stupně potvrzeno. Odvolací soud v odůvodnění uvedl, že v souzené věci se ztotožňuje se závěrem soudu prvního stupně o splnění prvního předpokladu pro osvobození od soudního poplatku, tedy že se nejedná o zřejmě bezúspěšné uplatňování práva. Současně však sdílel i druhý názor soudu prvního stupně, tedy že stěžovatel nedoložil své majetkové poměry tak, aby bylo možné jeho návrhu vyhovět. Odvolací soud se jednak vyjádřil k vyživovací povinnosti jednoho z dětí stěžovatele. Povinnost platit dceři výživné měla vyplývat z usnesení o schválení smíru z roku 2010, kdy dcera ještě studovala na střední škole. V době rozhodování o osvobození od soudních poplatků však již mělo být její středoškolské studium ukončeno, přičemž stěžovatel neuvedl, zda je výdělečně činná nebo zda ještě studuje. Odvolací soud se dále soustředil na vypořádání společného jmění manželů, ke kterému mělo dojít dohodou z ledna roku 2008. Stěžovatel a jeho bývalá manželka se měli dohodnout, že členská práva a povinnosti ve Stavebním bytovém družstvu Hradec Králové k družstevnímu bytu o velikosti 4+1 převedou na třetí osobu a výtěžek si rozdělí. Vzhledem k tomu, že stěžovatel i po zahájení řízení v souzené věci uvedl adresu svého bydliště v tomto bytě a adresu pro doručování odlišnou, má být zřejmé, že k úplatnému převodu členských práv a povinností k uvedenému bytu nedošlo. Stěžovatel tak společně s bývalou manželkou mají podle odvolacího soudu majetková práva k lukrativnímu bytu, která mu mohou umožnit zaplatit soudní poplatek za zahájení řízení. Odvolací soud dále dodal, že pokud stěžovatel na jedné straně disponoval prostředky ve výši 1 000 000 Kč a následně i 150 000 Kč (jejichž zaplacení se domáhá v jiném soudním řízení), musí mít další příjem, který mu umožňuje půjčky poskytovat. Matematicky tak jeho tvrzení o nemajetnosti nemůže obstát. Závěrem odvolací soud uvedl, že pro případ, že by žalovaná v situaci, kdy stěžovatel bude osvobozen od soudních poplatků, byla nemajetná, neměl by stát žádnou možnost fakticky se domoci vymození částky odpovídající soudnímu poplatku, což by vedlo ke krácení příjmů státního rozpočtu.

II.

9. Postupu obecných soudů stěžovatel v první řadě vytýká, že jejich rozhodnutí vyplývají z majetkových poměrů, které na straně stěžovatele panovaly v minulosti, resp. v době poskytnutí výše uvedených půjček, a nikoliv v době rozhodování o osvobození od soudních poplatků. Dále se domnívá, že je nepochopitelné a absurdní, aby soud při svém rozhodování doslovně převzal text svého dřívějšího usnesení (vydaného v jiné věci), které bylo pro nepřezkoumatelnost zrušeno odvolacím soudem, resp. že ve skutkově stejné věci rozhoduje zcela opačně. V jiných řízeních vedených před stejnými obecnými soudy totiž od soudních poplatků osvobozen byl.

10. Další část ústavní stížnosti polemizuje se závěrem obecných soudů, že na důvodnost návrhu na osvobození od soudních poplatků má vliv i odpověď na otázku, zda se stěžovatel do tíživé majetkové situace dostal v důsledku svého vlastního jednání či jiným způsobem.

11. Třetí (nejobsáhlejší) část argumentace stěžovatele se soustředí na důvody, pro které odvolací soud potvrdil usnesení soudu prvního stupně. První konkrétní výtka se týká závěrů obecných soudů, které se nespokojily s doložením rozhodnutí, na jehož základě je stěžovatel povinen přispívat své dceři na výživu ve výši 3 500 Kč měsíčně. Nesouhlasí s tím, že obecné soudy po něm žádaly sdělení, zda dcera je či není výdělečně činná, resp. zda stále studuje. Tvrdí, že učinil veškerá potřebná tvrzení a jeho vyživovací povinnost neustále trvá. Další výtka směřuje k závěrům obecných soudů, jež se týkají vypořádání společného jmění stěžovatele a jeho bývalé manželky. Ty totiž měly dovodit, že pokud stěžovatel má hlášeno trvalé bydliště na adrese družstevního bytu, nemohlo dojít k úplatnému převodu členských práv a povinností. Z toho má pak plynout tvrzení stěžovatele, že soudy z adresy trvalého bydliště dovodily, že stěžovateli náleží majetková práva k nemovitosti. K tomu dodává, že neexistuje ani žádný důvod, proč by měl soud odůvodňovat a vůbec tvrdit čtyři roky staré skutečnosti, které s danou věcí navíc vůbec nesouvisí. V souzeném případě jsou totiž rozhodné aktuální, a nikoliv minulé majetkové poměry navrhovatele. Výčet výtek dále pokračuje nesouhlasem stěžovatele se závěry soudu, že pokud před třemi lety půjčil žalované částku 1 000 000 Kč a později i částku 150 000 Kč, musí mít další příjem, z něhož může finanční prostředky půjčovat, resp. že z matematického hlediska nemohou tvrzení stěžovatele o jeho nemajetnosti obstát. I v tomto bodě tvrdí, že soudy vycházely ze tří roky staré skutečnosti, a nikoliv současné majetkové situace. Čtvrtá konkrétní výtka se týká postupu odvolacího soudu, který k tíži stěžovatele dovodil, že v návrhu na osvobození od soudních poplatků byl sice uveden výčet jeho dluhů, nicméně již nikoliv konkrétní čísla úvěrových smluv nebo potvrzení bank. Stěžovatel uvádí, že pokud obecným soudům (odlišně od jiných soudních řízení) přišly doklady předložené stěžovatelem jako nedostačující, nic jim nebránilo vyžádat si od něj doklady jiné. Poslední výtka stěžovatele směřuje k závěru obecných soudů, které uvedly, že pokud by došlo k osvobození od soudních poplatků a současně žalovaná byla nemajetná, nemohl by se stát fakticky domoci zaplacení částky odpovídající soudnímu poplatku. Konkrétní nedostatky pak stěžovatel spatřuje v tom, že obecné soudy předjímaly konečné rozhodnutí a současně nezohlednily, že právo na soudní ochranu má mít přednost před zájmem státu na příjmu prostředků ze soudních poplatků.

12. Na základě výše uvedeného stěžovatel navrhl, aby Ústavní soud napadená usnesení obecných soudů zrušil.

III.

13. V rámci přípravy si Ústavní soud vyžádal spis vedený obecnými soudy a účastníky rovněž vyzval, aby se k ústavní stížnosti vyjádřili.

14. Krajský soud v Hradci Králové a Okresní soud v Hradci Králové shodně odkázaly na odůvodnění svých rozhodnutí. Z toho důvodu Ústavní soud nezaslal tato vyjádření stěžovateli k replice, neboť by v souzené věci nepřinesla žádné nové skutečnosti.

IV.

15. Ústavní stížnost je důvodná.

16. Ústavní soud považuje za nutné připomenout, že problematika soudních poplatků není zpravidla předmětem ústavní ochrany, neboť samotný výrok o nepřiznání osvobození od soudních poplatků, i když se může citelně dotknout některého z účastníků řízení, zpravidla nedosahuje intenzity zakládající porušení základních práv či svobod. Tento obecný závěr vyplývá z postavení Ústavního soudu, který není běžnou další instancí v systému všeobecného soudnictví, není soudem nadřízeným obecným soudům a nezkontroluje celkovou zákonnost vydaných rozhodnutí, a to ani, pokud jde o věc samu. Proto se lze ztotožnit s již dříve vysloveným stanoviskem Ústavního soudu, že rozhodnutí o tom, zda jsou splněny zákonem stanovené předpoklady pro přiznání osvobození od soudních poplatků, spadá výhradně do rozhodovací sféry obecných soudů a s ohledem na ústavně zaručený princip nezávislosti soudů [srov. usnesení sp. zn. IV. ÚS 271/2000 ze dne 17. 8. 2000 (U 28/19 SbNU 275)] Ústavnímu soudu nepřísluší přehodnocovat závěry, ke kterým obecný soud při zvažování důvodnosti návrhu dospěl. Jeho úkolem tedy není zabývat se eventuálním porušením běžných práv fyzických nebo právnických osob chráněných obyčejným zákonodárstvím, pokud ovšem takové porušení současně neznamená zásah do základního práva či svobody zaručených ústavním pořádkem. Otázka osvobození od soudních poplatků by mohla nabýt ústavněprávní dimenzi zejména v situaci, kdy by byly právní závěry obecných soudů v extrémním rozporu s provedenými skutkovými zjištěními anebo by z nich v žádné možné interpretaci odůvodnění soudního rozhodnutí nevyplývaly, což by znamenalo, že takové rozhodnutí soudu je založeno na prvcích libovůle. Proto Ústavní soud již dříve vyslovil, že důvodem pro zásah Ústavního soudu ve věcech osvobození od soudních poplatků by mohl být stěžovatelem tvrzený extrémní rozpor mezi provedenými důkazy a skutkovými zjištěními, resp. mezi skutkovými zjištěními a z nich vyvozenými právními závěry [srov. nález ve věci sp. zn. IV. ÚS 776/05 ze dne 22. 5. 2006 (N 103/41 SbNU 309) nebo nález ve věci sp. zn. I. ÚS 218/09 ze dne 15. 10. 2009 (N 216/55 SbNU 33)].

17. Právě taková situace v souzené věci nastala.

18. Postupu soudu prvního stupně je v prvé řadě nutno vytknout způsob vypořádání se s návrhem stěžovatele na osvobození od soudních poplatků. Z vyžádaného soudního spisu a listin předložených stěžovatelem je zřejmé, že soud prvního stupně (konkrétně soudní tajemnice) v souzené věci vydal obsahově téměř shodné rozhodnutí jako v jiné věci vedené soudem prvního stupně pod sp. zn. 111 C 171/2011 mezi stěžovatelem a žalovanou. Důvody, pro které nebylo stěžovateli vyhověno, jsou pak zcela shodné. Takový postup je v souzené věci zřejmým zásahem do práva na spravedlivý proces. Ústavní soud nic nenamítá proti praxi, kdy ve skutkově stejných věcech budou vydávána rozhodnutí, jež se obsahově částečně shodují s jinými rozhodnutími. Taková praxe však v žádném případě nesmí vést k rutinnímu vydávání soudních rozhodnutí bez řádného zjištění skutkového stavu. Ústavní soud zjistil, že obsahově shodná rozhodnutí soudu prvního stupně byla vydána v odstupu více než devíti měsíců. Z tohoto důvodu je nutno konstatovat, že rozhodnutí soudu prvního stupně se vyznačuje prvky libovůle, neboť za tak dlouhou dobu je velmi pravděpodobné, že došlo ke změně majetkových poměrů stěžovatele. Druhý důvod, pro který Ústavní soud spatřuje zásah soudu prvního stupně do práva stěžovatele na spravedlivý proces, spočívá ve skutečnosti, že zmíněné rozhodnutí soudu prvního stupně v jiném řízení vedeném pod sp. zn. 111 C 171/2011 mezi stěžovatelem a žalovanou bylo rozhodnutím odvolacího soudu zrušeno. Krajský soud v Hradci Králové ve svém usnesení ze dne 21. 3. 2012 č. j. 21 Co 91/2012-39 uvedl, že rozhodnutí soudu prvního stupně se jeví jako nepřezkoumatelné. Konkrétní pochybení odvolací soud spatřil jednak v závěru soudu prvního stupně, že při zkoumání nemajetnosti je nutno přihlídnout i k jejím příčinám, jednak v názoru soudu prvního stupně, že stěžovatel, který měl zahájení soudního řízení v budoucnu předpokládat, si mohl na zaplacení soudního poplatku našetřit. Ústavní stížností napadené usnesení soudu prvního stupně bylo vydáno stejnou soudní tajemnicí po uplynutí téměř sedmi měsíců od vydání rozhodnutí odvolacího soudu v jiné souzené věci, který obsahově shodné rozhodnutí označil za nepřezkoumatelné. Soud prvního stupně (resp. soudní tajemnice) tedy měl dostatečný časový prostor se s rozhodnutím odvolacího soudu seznámit. Pokud však vydal obsahově shodné rozhodnutí, je zřejmé, že je založeno na prvcích libovůle.

19. Stěžovatel využil řádný opravný prostředek, kdy proti ústavní stížností napadenému usnesení soudu prvního stupně podal odvolání. V něm mimo jiné argumentoval obsahovou shodou dvou zmíněných usnesení soudu prvního stupně a rovněž uvedl, že dřívější rozhodnutí bylo odvolacím soudem zrušeno. Odvolací soud však v nyní souzené věci tomuto odvolání nevyhověl a rozhodnutí soudu prvního stupně potvrdil. Již v tomto bodě je zřejmé, že došlo k jeho pochybení, neboť v případě existence nesprávného a nespravedlivého rozhodnutí, které je navíc poznamenáno projevy libovůle, mělo být respektováno pravidlo, že odvolací soud si musí počínat tak, aby sám obdobné nedostatky nezpůsobil. Pokud odvolací soud není schopen v posuzovaném případě odhalit natolik závažné vady, které spočívají v porušení principu spravedlivého procesu, sám zasahuje do ústavně zaručeného práva stěžovatele na soudní a jinou právní ochranu. Další pochybení odvolacího soudu pak spočívají v konkrétních důvodech, pro které nebylo návrhu stěžovatele na osvobození od soudních poplatků vyhověno. V prvé řadě se jedná o způsob vypořádání s tvrzením stěžovatele, že je povinen své dceři platit výživné ve výši 3 500 Kč měsíčně. Dle tvrzení odvolacího soudu měl stěžovatel nejen doložit soudem schválenou dohodu o vzniku vyživovací povinnosti, ale rovněž prokázat její trvání v době vydání soudního rozhodnutí. Ústavní soud však konstatuje, že stěžovatel se nedopustil žádného opomenutí, neboť řádně doložil titul (ve formě veřejné listiny), na jehož základě vyživovací povinnost plní. Ústavní soud rovněž nesouhlasí se závěry odvolacího soudu o existenci stěžovatelových členských práv a povinností ve Stavebním bytovém družstvu Hradec Králové k bytu, které však dle dohody o vypořádání společného jmění manželů uzavřené mezi stěžovatelem a jeho bývalou manželkou měly být úplatně převedeny na třetí osobu. Tyto závěry odvolací soud dovodil ze skutečnosti, že stěžovatel uvádí adresu svého bydliště právě v tomto bytě. Ústavní soud považuje za důležité připomenout, že z přihlášení občana k trvalému pobytu nevyplývají žádná práva k nemovitosti ani k jejímu vlastníkovi. V tomto bodě Ústavní soud rovněž konstatuje, že pokud odvolací soud měl jakékoliv

pochybnosti o pravdivosti tvrzení stěžovatele, nic mu nebránilo učinit takové úkony, kterými by tyto pochybnosti byly odstraněny. Další pochybení odvolacího soudu je spatřováno v zohlednění půjčky ve výši 1 000 000 Kč a později i dalších 150 000 Kč, k nimž mělo dojít mezi stěžovatelem a žalovanou. Odvolací soud tedy zohlednil skutečnosti, k nimž došlo tři roky před vydáním rozhodnutí o návrhu na osvobození od soudních poplatků, a vyvodil z nich závěry o majetnosti stěžovatele. Ustanovení § 138 občanského soudního řádu však vychází z aktuálních, nikoliv minulých či budoucích majetkových poměrů. Poslední výtka Ústavního soudu vůči rozhodnutí soudu odvolacího směřuje k upřednostnění majetkových zájmů státu před právem na přístup k soudu. Odvolací soud totiž tvrdil, že pokud by žalovaná neměla žádný majetek a stěžovateli by bylo poskytnuto poplatkové osvobození, stát by se fakticky nedomohl vymožení částky odpovídající soudnímu poplatku. Ústavní soud však konstatuje, že zájem státu na vymožení částky odpovídající soudnímu poplatku v souzené věci nemůže dosáhnout intenzity zájmu stěžovatele na přístup k soudu. To je ostatně zřejmé i ze samotného posláním právní úpravy individuálního osvobození od soudních poplatků. Nadto Ústavní soud doplňuje, že v souzené věci odvolací soud předjímal konečné rozhodnutí ve věci (předpoklad úspěchu stěžovatele jako žalobce) a přihlížel k majetkovým poměrům osoby, která o osvobození od soudních poplatků vůbec nepožádala. Odvolací soud tak přihlédl ke skutečnostem, které na majetkové poměry stěžovatele nemají žádný vliv.

20. Ústavní soud závěrem konstatuje, že jak v postupu odvolacího soudu, tak i v postupu soudu prvního stupně došlo k závažným porušením práva na spravedlivý proces, neboť obecné soudy tím, že nezhodnotily aktuální majetkové poměry stěžovatele, mu znemožnily přístup k soudu, a tím i k řádné ochraně jeho majetkových práv.

V.

21. Vzhledem k výše uvedenému Ústavní soud dospěl k závěru, že usnesením Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 17. 12. 2012 č. j. 24 Co 459/2012-27 a usnesením Okresního soudu v Hradci Králové ze dne 17. 10. 2012 č. j. 11 C 321/2012-21 bylo porušeno právo stěžovatele na soudní ochranu garantované čl. 36 odst. 1 a čl. 37 odst. 3 Listiny základních práv a svobod. Ústavní stížnosti tak dle ustanovení § 82 odst. 2 písm. a) zákona o Ústavním soudu proto vyhověl a napadená usnesení podle § 82 odst. 3 písm. a) zákona o Ústavním soudu zrušil.

2. Nález Ústavního soudu sp. zn. II.ÚS 3112/17 ze dne 20. 2. 2018; N 30/88 SbNU 431**K osvobození od soudního poplatku účastníka ve výkonu trestu**

Nález Ústavního soudu - senátu složeného z předsedy senátu Ludvíka Davida (soudce zpravodaj) a soudců Kateřiny Šimáčkové a Vojtěcha Šimíčka - ze dne 20. února 2018 sp. zn. II. ÚS 3112/17 ve věci ústavní stížnosti R. L., zastoupeného Mgr. Ing. Michalem Diamantem, advokátem, advokátní kancelář se sídlem Budečská 1028/16, Praha 2, proti usnesení Nejvyššího soudu ze dne 8. 8. 2017 č. j. 28 Cdo 3275/2017-116, usnesení Krajského soudu v Brně ze dne 2. 3. 2017 č. j. 70 Co 37/2017-24 a usnesení Městského soudu v Brně ze dne 10. 1. 2017 č. j. EPR 158454/2016-14, jimiž bylo rozhodnuto, že se stěžovateli nepřiznává osvobození od soudního poplatku, za účasti Nejvyššího soudu, Krajského soudu v Brně a Městského soudu v Brně jako účastníků řízení a M. Š. jako vedlejšího účastníka řízení.

I. Usnesením Nejvyššího soudu ze dne 8. 8. 2017 č. j. 28 Cdo 3275/2017-116, usnesením Krajského soudu v Brně ze dne 2. 3. 2017 č. j. 70 Co 37/2017-24 a usnesením Městského soudu v Brně ze dne 10. 1. 2017 č. j. EPR 158454/2016-14 došlo k porušení práva na přístup k soudu podle čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod a čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

II. Tato usnesení se proto ruší.

Odůvodnění

I. Rekapitulace průběhu řízení, obsahu ústavní stížnosti a vyjádření účastníků řízení

1. Stěžovatel vykonává čtyřletý trest odnětí svobody. Krajský soud v Brně (dále též jen "krajský soud") ho v roce 2014 pravomocně shledal vinným ze spáchání zločinu zpronevěry a přečinu úvěrového podvodu. Stěžovatel tyto trestné činy spáchal při výkonu advokacie. Manipuloval s advokátními úschovami.

2. V srpnu 2016 stěžovatel podal návrh na vydání elektronického platebního rozkazu proti jednomu ze svědků v jeho trestní věci (dále jen "žalovaný"). Požadoval, aby Městský soud v Brně (dále též jen "městský soud") žalovanému uložil povinnost zaplatit mu částku 700 000 Kč s příslušenstvím. Žalovaný totiž podle stěžovatele tuto částku poukázal na svůj soukromý účet z provozního účtu stěžovatelovy advokátní kanceláře. Spolu s podáním návrhu na vydání elektronického platebního rozkazu stěžovatel požádal městský soud o osvobození od soudního poplatku. Jeho výše činila 28 000 Kč. Uváděl, že ve výkonu trestu pracuje. Po odečtení nákladů na výkon trestu činí jeho měsíční odměna 350 Kč. Jeho veškerý majetek postihly exekuce. A navíc je proti němu vedeno insolvenční řízení.

3. Městský soud stěžovateli osvobození od soudního poplatku napadeným usnesením nepřiznal. Zdůraznil, že jde o specifický institut, který zamezuje vyloučení z realizace ústavně zaručeného práva na přístup k soudu, pokud se jednotlivec z objektivních důvodů ocitl v nepříznivých poměrech. Situace, ve které se stěžovatel ocitl, je však důsledkem jeho trestné činnosti. Kvůli výkonu trestu odnětí svobody nemůže vykonávat advokátní praxi, která byla zřejmě hlavním, nebo přinejmenším významným zdrojem jeho příjmů. Stěžovatel si podle městského soudu mohl vzhledem ke svým rodinným a sociálním poměrům finanční částku na zaplacení soudního poplatku opatřit. Nevedlo by to k vážnému ohrožení výživy a uspokojování jiných nezbytných potřeb jeho samotného a členů jeho rodiny. Stěžovatel se dokonce nechal v této věci zastoupit advokátem. Jeho odměnu v návrhu na vydání elektronického platebního rozkazu vyčíslil na 34 200 Kč. Pokud si může opatřit finanční částku na odměnu právního zástupce, pak je podle městského soudu schopen opatřit si rovněž finanční částku na zaplacení soudního poplatku. Městský soud proto žádosti stěžovatele nevyhověl.

4. Stěžovatel se proti usnesení městského soudu odvolal. Krajský soud však prvostupňové rozhodnutí potvrdil. Neshledal u stěžovatele předpoklady pro osvobození od soudního poplatku. Zavinění na tom, že stěžovatel nemá žádný příjem, krajský soud spatřoval výlučně v jeho chování. Možnosti dosáhnout jakéhokoliv příjmu se zbavil vlastním protiprávním chováním. Krajský soud doplnil, že stěžovatel dosud vlastní nemovité věci. Jeho majetkové poměry proto osvobození od soudního poplatku neodůvodňují, byť tyto nemovitosti postihla exekuce. Přiznání osvobození od soudního poplatku v plné výši je navíc podle krajského soudu výjimečné, existují-li pro něj zvlášť závažné důvody. Nedostatek prostředků na účtu či v hotovosti neznamená nárok na osvobození od soudního poplatku. Pouze mimořádné případy, ve kterých se poplatník nezaviněně ocitne v celkově nepříznivé situaci, k němu mohou vést.

5. Usnesení krajského soudu stěžovatel napadl dovoláním u Nejvyššího soudu. Podle názoru dovolací instance však napadené rozhodnutí krajského soudu odpovídá ustálené rozhodovací praxi. Krajský soud komplexně zhodnotil stěžovatelovy poměry, jak plynou z obsahu spisu. Stěžovateli nepřiznal osvobození od soudního poplatku, protože se výlučně svým protiprávním jednáním zbavil možnosti dosáhnout jakéhokoliv jiného příjmu, než který mu plyne z odměny z pracovní činnosti v rámci výkonu trestu odnětí svobody. Je navíc spoluvlastníkem specifikovaných nemovitých věcí. Jejich zatížení zástavními právy v důsledku exekuce nehrálo roli. Podobné úvaze krajského soudu nelze podle Nejvyššího soudu vytknout nesprávnost či nepřiměřenost.

6. Stěžovatel v ústavní stížnosti namítá, že určujícím kritériem, na jehož základě soudy mají rozhodovat o žádosti o osvobození od soudního poplatku, má být objektivní (ne)schopnost zaplatit soudní poplatek ve stanovené výši. Pokud účastník řízení soudní

poplatek objektivně nemůže zaplatit, lze osvobození nepřiznat zásadně jen v případě, že jde o svévolné či zřejmě bezúspěšné uplatňování práva. Obecné soudy nehodnotily objektivní schopnost stěžovatele zaplatit soudní poplatek. Zaměřily se na důvody z minulosti, pro které se v neschopnosti ho uhradit ocitá. Ústavní soud přitom označil postup obecných soudů, které při rozhodování o osvobození od soudních poplatků nevycházely z aktuálních majetkových poměrů, ale z příčin, pro které se stěžovatel dostal do tíživé finanční situace, za rozporný s garancí spravedlivého procesu [viz nálezn. sp. zn. IV. ÚS 659/12 ze dne 11. 11. 2014 (N 204/75 SbNU 287)]. Vrchní soud v Praze navíc stěžovatele v jiné věci za skutkově stejných okolností od soudního poplatku osvobodil. Toto rozhodnutí stěžovatel obecným soudům předkládal, soudy ho však přecházely. Podle obecných soudů je třeba zvážit konkrétní okolnosti každého případu a posoudit, zda převážila hlediska svědčící pro osvobození, či nikoliv. Na majetkové situaci stěžovatele se však oproti situaci, kterou posuzoval Vrchní soud v Praze, nic nezměnilo. Proto vidí v rozdílnosti rozhodování soudů o jeho osvobození od soudního poplatku libovůli.

7. Argumentace obecných soudů by v zásadě vedla k nemožnosti osvobodit od soudního poplatku všechny, kdo jsou nemajetní v důsledku trestní represe. Paušální odepření přístupu k soudu osobám ve výkonu trestu, odsouzeným za úmyslný trestný čin, tak vede k jejich opětovnému trestání bez zákonné opory. Obecné soudy stěžovateli nepokrytě "vyčetly", že ho jako osobu práva znalou zastupuje advokát. Nevzaly v úvahu, že stěžovatele do značné míry omezuje ve výkonu jeho práv už samotný výkon trestu. Uvedly, že pokud si stěžovatel může opatřit částku na odměnu právního zástupce, pak může zaplatit i soudní poplatek. Dokonce naznačily, že za něj soudní poplatek může zaplatit jiná osoba. Za stavu rozděleného společného jmění manželů a několika exekučních a insolvenčních řízení však tento "argument" působí jako výsměch. Obecné soudy diskriminují stěžovatele v přístupu k soudu. Pro vyhovění jeho žádosti stanovily podmínku, kterou stěžovatel nemůže ovlivnit. Nemůže zajistit, aby za něj bez právního důvodu poplatek zaplatila třetí osoba. Pokud by Ústavní soud uznal konstrukci, podle které osvobození od soudního poplatku nelze přiznat tam, kde jiná osoba může za žadatele zaplatit soudní poplatek, vytvořil by svévolnou překážku přístupu k soudu.

8. Stěžovatel nedisponuje dostatečnými příjmy. Nemůže nakládat s majetkem kvůli exekučním příkazům. Má za několika dlužníky pohledávky, jejichž vymození ovlivní rozhodnutí o jeho potenciálním úpadku. Napadená rozhodnutí stěžovateli brání v realizaci jeho práv, protože povedou k zastavení řízení. V případě promlčení předmětného nároku dojde k podstatnému zmenšení majetkové podstaty stěžovatele, což povede k sekundárnímu poškození práv věřitelů stěžovatele. Obecné soudy v zásadě vůbec nerozporovaly, že stěžovatel naplnil základní podmínky pro přiznání osvobození od soudního poplatku. Krajský soud dokonce uznal, že návrh stěžovatele ani nepředstavuje zřejmě bezúspěšné uplatňování nebo bránění práva. Přesto soudy rozhodly v rozporu se skutkovými zjištěními. Stěžovatel nemůže souhlasit s názorem krajského soudu, že majetkové poměry neodůvodňují osvobození, pokud stěžovatel dosud vlastní nemovité věci, byť je postihla exekuce. Nemůže se ubránit dojmu, že obecné soudy primárně šetřily zájem státu na úhradě soudního poplatku. Stěžovatel také v průběhu řízení namítal, že rozhodnutí městského soudu chybně vydala vyšší soudní úřednice. Zákon a judikatura Ústavního soudu však vyžadují rozhodnutí předsedy senátu.

9. Nejvyšší soud ve svém vyjádření k ústavní stížnosti zopakoval svůj názor, že nemůže krajskému soudu cokoliv vytknout, pokud stěžovateli nepřiznal osvobození od soudního poplatku s odůvodněním, že se stěžovatel výlučně svým protiprávním jednáním zbavil možnosti dosáhnout jakéhokoli jiného příjmu, než který mu plyne z pracovní činnosti v rámci výkonu trestu, a je navíc spoluvlastníkem specifikovaných nemovitých věcí, byť zatížených zástavními právy. Totožný závěr Nejvyšší soud uznal ve skutkově obdobné věci již v minulosti (viz usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. 5. 2015 sp. zn. 28 Cdo 1680/2015). Ústavní stížnost proti tomuto usnesení Ústavní soud odmítl usnesením sp. zn. III. ÚS 2473/15 ze dne 22. 10. 2015 (v SbNU nepublikováno, dostupné stejně jako ostatní rozhodnutí Ústavního soudu na <http://nalus.usoud.cz>). Mimo jiné uvedl, že "obecné soudy, včetně Nejvyššího soudu se přiměřeným způsobem vyjádřily jak k obecným podmínkám, za nichž lze osvobození od soudních poplatků přiznat, tak k jejich průmětu do konkrétních majetkových poměrů stěžovatele, včetně obhajitelné úvahy, že příčiny toho, že je jeho celková materiální situace nepříznivá, spočívají výlučně v jeho protiprávním jednání". Nejvyšší soud proto navrhl, aby Ústavní soud stížnost odmítl nebo zamítl.

10. Krajský soud ve svém vyjádření k ústavní stížnosti setrval na názoru, že institut osvobození od soudních poplatků lze využít pouze výjimečně. Jen mimořádné případy, ve kterých se poplatník ocitne v celkově nepříznivé situaci nezaviněně, nikoliv například v důsledku svého nezodpovědného podnikání či hospodaření, mohou vést k osvobození od soudních poplatků. Podle názoru krajského soudu se výlučně stěžovatel svým protiprávním jednáním zbavil možnosti dosáhnout jakéhokoli jiného příjmu. Krajský soud shledal stejné předpoklady pro neosvobození, jaké zdůraznil Nejvyšší soud v citovaném usnesení. U stěžovatele nevznikl žádný zvlášť závažný důvod pro osvobození od soudních poplatků. Je zapotřebí zohlednit i obecnou právní zásadu *ius ex iniuria non oritur* (z bezprávní právo nevznikne). V přímém důsledku vlastního protiprávního jednání nemůže stěžovateli vzniknout právo (na osvobození od soudních poplatků). Nemůže obstát ani argumentace, že obecné soudy vycházely ze skutečností, které nastaly v minulosti, a nikoliv z aktuálních majetkových poměrů. Ad absurdum by podle této logiky nemohly soudy přihlídnout ani k účelovému zbavování se majetku ze strany žadatele o osvobození od soudních poplatků. Není rozhodující pouze to, zda žadatel má či nemá momentálně k dispozici finanční prostředky.

11. Vyšší soudní úřednice městského soudu ve svém vyjádření odkázala na odůvodnění napadeného rozhodnutí. Ústavní soud zaslal ústavní stížnost k vyjádření i žalovanému jako vedlejšímu účastníkovi řízení o ústavní stížnosti, ten však ve stanovené lhůtě nijak nezareagoval.

II. Právní posouzení

12. Ústavní stížnost splňuje všechny požadované náležitosti a podmínky pro její projednání, které stanoví Ústava a zákon č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů, (dále jen "zákon o Ústavním soudu"). Po zvážení argumentace obsažené v ústavní stížnosti a obsahu napadených rozhodnutí i vyžádaného spisového materiálu dospěl Ústavní soud k závěru, že ústavní stížnost je důvodná.

13. Stěžovatel v ústavní stížnosti zejména namítá, že mu obecné soudy odepřely přístup k soudu, protože ho neosvobodily od soudního poplatku. Tvrdí, že ho s ohledem na své majetkové poměry objektivně není schopen uhradit. Obecné soudy ho jako odsouzeného, vykonávajícího trest odnětí svobody, při posuzování žádosti o osvobození od soudního poplatku diskriminovaly. Kromě toho stěžovatel namítá, že usnesení městského soudu chybně vydala vyšší úřednice. Měl ho vydat předseda senátu.

II. a) Obecné principy

14. Ústavní soud připomíná, že z práva na spravedlivý proces ve smyslu čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen "Úmluva") a čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (dále jen "Listina") plyne závazek státu, aby v jeho právním systému existoval účinný právní prostředek nápravy umožňující domáhat se občanských práv (viz např. rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 12. 11. 2002 ve věci Běleš proti České republice, stížnost č. 47273/99, § 49). Z práva na spravedlivý proces tedy plyne "právo na soud" a přístup k němu (viz rozsudek pléna Evropského soudu pro lidská práva ze dne 21. 2. 1975 ve věci Golder proti Spojenému království, stížnost č. 4451/70, § 36). Právo na přístup k soudu však neplatí absolutně. Toto právo lze omezit. Ústavní soud nicméně musí zkoumat, zda omezení práva na přístup k soudu nezasahují do samotné podstaty tohoto práva. Omezení práva na přístup k soudu bude odpovídat zárukám spravedlivého procesu pouze tehdy, pokud vede k legitimnímu cíli a existuje zde přiměřený vztah mezi použitými prostředky a sledovaným cílem (viz např. rozsudky Evropského soudu pro lidská práva ze dne 28. 5. 1985 ve věci Ashingdane proti Spojenému království, stížnost č. 8225/78, § 57; ze dne 20. 4. 2004 ve věci Bulena proti České republice, stížnost č. 57567/00, § 29; či rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 18. 2. 1999 ve věci Waite a Kennedy proti Německu, stížnost č. 26083/94, § 59, aj.).

15. Je namístě rovněž připomenout, že cílem Úmluvy i Listiny je ochrana práv, která nejsou teoretická a iluzorní, nýbrž praktická a účinná. S ohledem na to, jak významné místo zastává právo na spravedlivý proces v demokratické společnosti, se tento vůdčí princip Úmluvy a Listiny týká rovněž práva na přístup k soudu (viz rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 28. 10. 1998 ve věci Ait-Mouhoub proti Francii, stížnost č. 22924/93, § 52). Bylo by neslučitelné s čl. 6 odst. 1 Úmluvy a čl. 36 odst. 1 Listiny, pokud by stát mohl odejmout soudům pravomoc rozhodovat o cele' množině občanskoprávních žalob nebo by se mohl zbavit veškeré odpovědnosti vůči určitým skupinám osob (viz např. rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 21. 9. 1994 ve věci Fayed proti Spojenému království, stížnost č. 17101/90, § 65).

16. Evropský soud pro lidská práva pak ve své judikatuře nevylučuje, že zájmy na řádném výkonu spravedlnosti mohou ospravedlnit určitá finanční omezení přístupu jednotlivce k soudu. Naplnění povinnosti zajistit účinný přístup k soudu neznamená pouze zdržení se určitého konání ze strany státu, ale může vyžadovat také různé formy jeho aktivního (pozitivního) konání. Z čl. 6 odst. 1 Úmluvy nicméně nelze vyvodit ani neomezené právo na bezplatnou právní pomoc ze strany státu v civilních sporech, ani právo na bezplatné řízení v těchto věcech (viz rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 19. 6. 2001 ve věci Kreuz proti Polsku, stížnost č. 28249/95, § 59). Povinnost zaplatit soudní poplatek v souvislosti s podáním žaloby k civilním soudům tedy nelze považovat za omezení práva na přístup k soudu, které by bylo samo o sobě neslučitelné s čl. 6 odst. 1 Úmluvy.

17. Avšak výše poplatku ve světle zvláštních okolností konkrétního případu, včetně povinnosti dotyčné osoby poplatků v takové výši zaplatit, spolu s fází řízení, ve které omezení přístupu k soudu vzniklo, jsou faktory, které hrají roli při hodnocení, zda právo na přístup k soudu bylo porušeno, či nikoliv (Kreuz proti Polsku, § 60). Zvláště přísný přezkum je namístě, pokud soudní poplatek slouží primárně jen k zajištění finančního příjmu do státního rozpočtu, a nikoli např. k zajištění prostředků na náhradu nákladů řízení protistrany v případě podání opravného prostředku, který se nejvíce mít naději na úspěch [viz rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 26. 7. 2005 ve věci Podbielski a PPU Polpure proti Polsku, stížnost č. 39199/98, § 65; blíže ke všemu viz Kmec, J. Kapitola XVI [Právo na spravedlivý proces (čl. 6 EÚLP)]. In: Kmec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M. Evropská úmluva o lidských právech. Praha: C. H. Beck, 2012. s. 565].

18. Ústavní soud se ve své judikatuře vztahující se k rozhodnutím o osvobození od placení soudních poplatků opakovaně vyjádřil, že zpravidla nemohou být předmětem ústavní ochrany [viz např. nálezy sp. zn. III. ÚS 2603/17 ze dne 5. 12. 2017 (N 226/87 SbNU 587), bod 29]. Samotný spor o osvobození od soudních poplatků obvykle nedosahuje intenzity opodstatňující porušení základních práv a svobod. Rozhodnutí o splnění zákonem stanovených podmínek pro takové osvobození spadá hlavně do rozhodovací sféry obecných soudů. Ústavnímu soudu zásadně nepřísluší jejich závěry ohledně důvodnosti uplatněného nároku přehodnocovat. Případy, ve kterých Ústavní soud ústavní stížnost otevřel věcnému posouzení, jsou relativně výjimečné. Týkají se specifických otázek [kupříkladu osvobození od soudního poplatku právnických osob - srov. nálezy sp. zn. I. ÚS 13/98 ze dne 11. 5. 1999 (N 71/14 SbNU 107) či sp. zn. IV. ÚS 3543/12 ze dne 27. 2. 2013 (N 33/68 SbNU 351)]. Nebo v nich šlo "o svévolný výklad, např. nerespektování kogentní normy, anebo o interpretaci, jež je v extrémním rozporu s principy spravedlnosti" [viz nálezy sp. zn. IV. ÚS 289/03 ze dne 31. 8. 2004 (N 125/34 SbNU 281)]. K tomu by v případě rozhodnutí soudu o osvobození od

soudních poplatků mohlo dojít jen v případě svévolného použití podústavního práva, kterému by chybělo jakékoliv zdůvodnění anebo by v extrémní míře vybočovalo z rámce vymezeného principy spravedlnosti [viz nález sp. zn. IV. ÚS 121/11 ze dne 17. 5. 2011 (N 96/61 SbNU 489)].

19. Ústavní soud v některých konkrétních nálezech blíže popsal, v jakých případech lze hovořit o vybočení z rámce vymezeného principy spravedlnosti. Již v nálezu sp. zn. IV. ÚS 289/03 ze dne 31. 8. 2004 (N 125/34 SbNU 281) konstatoval, že zákon sice stanoví povinnost uhradit soudní poplatek jako podmínku postupu při uplatňování práva v civilním procesu, ale současně upravuje okolnosti, za nichž lze tuto podmínku prominout. Podle Ústavního soudu nelze rozlišovat potenciální žadatele o tuto výjimku podle způsobu a okolností, za nichž vznikl problém, který je předmětem řízení. Nelze rozlišovat účastníka podle povolání či profese. Obecné soudy mají naopak při posuzování opodstatněnosti návrhu na osvobození od soudních poplatků vycházet zásadně z aktuálních majetkových poměrů, nikoliv tedy minulých či budoucích [srov. nález sp. zn. I. ÚS 731/13 ze dne 22. srpna 2013 (N 151/70 SbNU 401) či nález sp. zn. IV. ÚS 659/12 ze dne 11. 11. 2014 (N 204/75 SbNU 287)].

20. Ústavní soud také dodává, že je v obecné rovině nežádoucí rozdílná rozhodovací praxe soudů o "totožných", resp. obdobných věcech. Ústavní soud již v minulosti podotkl, že materiální právní stát je vystaven mimo jiné na důvěře občanů v právo a právní řád. Stabilitu práva, právní jistotu jednotlivce a v konečném důsledku též míru důvěry občanů v právo a v instituce právního státu jako takové proto ovlivňuje i to, jakým způsobem orgány aplikující právo - tedy především soudy - přistupují k výkladu právních norem. Princip rovnosti před zákonem pak znamená, že zákon by měl být vykládán pro všechny případy splňující stejné podmínky stejně [viz nálezy sp. zn. I. ÚS 3324/15 ze dne 14. 6. 2016 (N 113/81 SbNU 771) a sp. zn. II. ÚS 566/05 ze dne 20. 9. 2006 (N 170/42 SbNU 455)].

21. Z pohledu účastníka řízení je poukaz na předchozí relevantní rozhodnutí soudu v obdobné věci zásadní argument, který má potenciál daný spor rozhodnout. V takovém případě, jak vyplývá z ustálené judikatury Ústavního soudu i Evropského soudu pro lidská práva, musí soudy tento argument vzít v potaz a vypořádat se s ním v odůvodnění svého rozhodnutí. Tato povinnost je odrazem práva účastníka být slyšen v řízení a zájmu veřejnosti v demokratické společnosti na poznání důvodů soudního rozhodnutí [rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Tatishvili proti Rusku ze dne 22. 2. 2007 č. 1509/02, § 58; či nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 2588/16 ze dne 24. 11. 2016 (N 223/83 SbNU 481), bod 9]. Obecný soud tedy nemůže ignorovat argument účastníka řízení, kterým odkazuje na předchozí pravomocné soudní rozhodnutí ohledně shodné právní otázky, ale musí se s tímto zásadním argumentem ve svém odůvodnění náležitě vypořádat (viz nález sp. zn. II. ÚS 2588/16, bod 15).

II. b) Aplikace obecných principů na projednávanou věc

22. Právo na přístup k soudu nesmí skončit za mřížemi věznice. Přístup obecných soudů by však přesně k tomuto důsledku vedl. Obecné soudy sledovaly primárně jen zájem na zajištění finančního příjmu do státního rozpočtu. Stěžovatele vůbec "nepustily" do řízení, které zahájil svým návrhem na vydání elektronického platebního rozkazu. Podle Ústavního soudu v tomto konkrétním případě však neexistoval přiměřený vztah mezi použitými prostředky a sledovaným cílem. Výklad § 138 odst. 1 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, (dále jen "o. s. ř."), který obecné soudy zaujaly, podle Ústavního soudu v extrémní míře vybočil z rámce vymezeného principy spravedlnosti.

23. Městský soud výslovně uvedl, že situace, ve které se stěžovatel ocitl, je důsledkem jeho trestné činnosti. Naznačil, že by za stěžovatele mohl soudní poplatek uhradit někdo jiný. A vytkl mu, že se nechal v této věci sám zastoupit advokátem. Z toho má také plynout, že si prostředky na zaplacení soudního poplatku mohl opatřit. Proto městský soud trval na zaplacení soudního poplatku ve výši 28 000 Kč. Ústavní soud nemůže aprobovat ani jeden z těchto argumentů. Odmítnutí osvobodit od soudního poplatku všechny osoby, které se dostaly do nepříznivých poměrů v důsledku trestné činnosti, by se materiálně rovnalo odnětí pravomoci soudů rozhodovat o cele' množině občanskoprávních žalob takových osob. To judikatura Evropského soudu pro lidská práva popsaná výše zakazuje. Argumentace městského soudu, se kterou krajský i Nejvyšší soud souhlasily, by navíc ve svém důsledku znamenala odeprání přístupu soudu všem osobám, které se dostaly do finančních nesnází "vlastní vinou", nejen osob trestně odsouzených. Důvěryhodný stát a demokratická společnost založená na rovnosti lidí však nemůže vylučovat z přístupu k základním právům lidi jen podle jejich majetkové či sociální situace.

24. Zcela nepřiměřený je pak požadavek městského soudu, aby za stěžovatele uhradil soudní poplatek někdo jiný z jeho rodiny či blízkého okolí. Nejen, že nemá zákonnou ani judikatorní oporu, ale jeho uznání Ústavním soudem by vedlo k "absolutizaci" povinnosti uhradit soudní poplatek a vyprázdnění institutu osvobození od soudních poplatků. To vše by vedlo k zásahu do samotné podstaty práva na přístup k soudu. Stejně tak Ústavní soud musí odmítnout argument městského soudu, který stěžovatele neosvobodil od soudního poplatku, protože se nechal zastoupit advokátem, jehož odměnu vyčíslil na 34 200 Kč. Městský soud zřejmě opomněl skutečnost, že podle § 142 odst. 1 o. s. ř. soud přizná účastníku, který měl ve věci plný úspěch, náhradu nákladů potřebných k účelnému uplatňování nebo bránění práva proti účastníku, který ve věci úspěch neměl. Mezi náklady potřebné k účelnému uplatňování práva pak samozřejmě patří i odměna za zastupování (§ 137 odst. 1 a 2 o. s. ř.). V případě úspěchu stěžovatelova návrhu by tedy náklady za zastupování platil žalovaný. Kolik by v takové situaci činila odměna za zastupování, nemá z této perspektivy žádný vliv na posouzení schopnosti stěžovatele soudní poplatek uhradit. Pohled městského soudu proto byl v těchto třech aspektech chybný.

25. Krajský soud kromě souhlasu se závěry městského soudu přičetl stěžovateli k tíži, že vlastní nemovité věci, byť exekučně postižené. Zdůraznil výjimečnost osvobození od soudního poplatku v plné výši. Ani nedostatek prostředků na účtu či v hotovosti ho neobměkčil. Opět zdůraznil, že k osvobození mohou vést pouze mimořádné případy, ve kterých se poplatník nezaviněně ocitne v celkově nepříznivé situaci. Jak ovšem uvádí výše citovaná judikatura Ústavního soudu, ústavně nelze rozlišovat potenciální žadatele o tuto výjimku podle způsobu a okolností, za nichž vznikl problém, který je obsahem řízení. Stejně tak nelze rozlišovat účastníka podle povolání či profese. Obecné soudy mají naopak při posuzování opodstatněnosti návrhu na osvobození od soudních poplatků vycházet zásadně z aktuálních majetkových poměrů, nikoliv tedy minulých či budoucích (srov. výše citované nálezy sp. zn. I. ÚS 731/13 či sp. zn. IV. ÚS 659/12).

26. Nejvyšší soud pak na závěry předchozích dvou instancí navázal. Kromě argumentu, že si stěžovatel celou situaci zavínil výlučně svým protiprávním jednáním, poukázal na skutečnost, že spoluvlastní jisté nemovité věci. Přestože je zatěžuje zástavní právo, nelze v takovém případě podle Nejvyššího soudu říci, že stěžovatelovy majetkové poměry odůvodňují jeho osvobození od soudního poplatku. Nejvyšší soud však celou situaci značně zjednodušil do takové míry, že se projednávaná věc podle Ústavního soudu vymyká principům spravedlnosti. Stěžovatel v průběhu celého řízení namítal, že jeho majetek postihlo několik exekucí. Proto se svým majetkem nemůže nakládat. Bylo s ním zahájeno insolvenční řízení, kde se bude rozhodovat o jeho úpadku. Jeho měsíční příjem pak činí (po odečtení nákladů na výkon trestu) 350 Kč. Při uvážení těchto informací si Ústavní soud neumí představit, co ještě by stěžovatel musel učinit a jak ještě by svou objektivní neschopnost uhradit soudní poplatek ve výši 28 000 Kč měl osvědčit, aby se i z pohledu soudů rozhodujících v této věci kvalifikoval pro osvobození. Z napadených rozhodnutí naopak vyplývá mechanický závěr o "vyloučení" stěžovatele z možnosti vůbec dosáhnout na osvobození od soudního poplatku, protože spáchal trestný čin, a proto se dostal do majetkových nesnází. To neodpovídá ani zákonu, ani výše popsaným ústavním požadavkům.

27. Obecné soudy navíc nezareagovaly adekvátním způsobem, který by odpovídal judikatuře Evropského soudu pro lidská práva a Ústavního soudu, na argument stěžovatele, že ho Vrchní soud v Praze v jiné civilní věci osvobodil od soudního poplatku. Stěžovatel o této skutečnosti uvědomil městský soud. Dané rozhodnutí je součástí jeho spisového materiálu. V samotném rozhodnutí se o něm však městský soud nezmiňuje. Stěžovatel pak výslovně na rozhodnutí Vrchního soudu v Praze poukázal v odvolání proti usnesení městského soudu. Krajský soud na něj ovšem také nijak nezareagoval. Stěžovatel na toto pochybení krajského soudu upozornil v dovolání, kde opět stejný argument vznesl. Ani Nejvyšší soud ve svém usnesení neuvedl jasnou reakci. Dané otázky se zřejmě má týkat část odůvodnění usnesení Nejvyššího soudu, ve které zdůrazňuje, že se pro "přiznání osvobození od soudních poplatků vyžaduje vždy zhodnocení konkrétních okolností každého případu, které nelze objektivizovat. Rozhodování o žádostech účastníků řízení o přiznání osvobození od soudních poplatků nelze zobecnit, neboť je na soudu, aby s ohledem na konkrétní okolnosti každého případu posoudil, zda v souhrnu všech zjištěných skutečností převáží hlediska svědčící pro osvobození od soudních poplatků nebo naopak pro jeho nepřiznání".

28. Takové zdůvodnění však s ohledem na principy plynoucí z výše citované judikatury nelze považovat za náležité. Pokud stěžovatel argumentoval, že ho Vrchní soud v Praze od soudního poplatku za prakticky stejné situace osvobodil, pak měly obecné soudy v této věci zdůvodnit, proč vykládají § 138 o. s. ř. v případě stěžovatele jinak, než to učinil Vrchní soud v Praze. Měly uvést, v čem je tato věc jiná, v čem se případně změnily okolnosti v takové míře, že nemohou následovat výklad uvedeného ustanovení, který v případě stěžovatele zaujal Vrchní soud v Praze. Tvzení, že závisí na konkrétních okolnostech každého případu, zda převáží hlediska svědčící pro osvobození od soudních poplatků, nepředstavuje náležité vypořádání se s předchozím pravomocným soudním rozhodnutím ohledně shodné právní otázky. Obecné soudy by musely být o mnoho konkrétnější, aby náležitě zdůvodnily, proč se tato věc od rozhodnutí Vrchního soudu v Praze natolik odlišuje, že je v ní třeba § 138 o. s. ř. vykládat jinak.

29. Ze všech těchto důvodů Ústavní soud dospěl k závěru, že projednávaná věc představuje výjimečný případ extrémního vybočení z rámce vymezeného principy spravedlnosti, ve kterém Ústavní soud musí kasačně zasáhnout do oblasti rozhodování obecných soudů, ve které jinak bývá velmi zdrženlivý. Ústavní soud nemůže přistoupit na podobně mechanický závěr o "vyloučení" stěžovatele z možnosti jakkoliv dosáhnout na osvobození od soudního poplatku, který obecné soudy v této věci zaujaly. Při jeho zobecnění by právo stěžovatele na přístup k soudu reálně končilo za mřížemi věznice. Právo na přístup k soudu by pro něj zůstalo právem teoretickým a iluzorním, nikoliv právem praktickým a efektivním, jak to ve své judikatuře vyžaduje Evropský soud pro lidská práva i Ústavní soud.

30. Ústavní soud naopak nespátřuje protiústavnost v tom, že usnesení městského soudu vydala vyšší soudní úřednice. Ustanovení § 11 zákona č. 121/2008 Sb., o vyšších soudních úřednících a vyšších úřednících státního zastupitelství a o změně souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, obsahuje výčet úkonů, které vyšší soudní úředník v občanském soudním řízení nemůže provádět. Rozhodování o žádosti o osvobození od soudních poplatků se v tomto ustanovení neuvádí. Komentářová literatura dodává, že takové rozhodování je klasickou činností, kterou by měli vykonávat právě vyšší soudní úředníci, asistenti soudce, justiční čekatelé či soudní tajemníci (k tomu viz Jirsa, J. Občanské soudní řízení: soudcovský komentář: podle stavu k 1. 4. 2014. Kniha II. § 79-180 občanského soudního řádu. Praha: Havlíček Brain Team, 2014, s. 384). Navíc neexistuje závazná nálezková judikatura, ze které by plynulo, že je rozhodování vyšších soudních úředníků (či asistentů soudce) o osvobození od soudního poplatku protiústavní [srov. usnesení Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 3838/15 ze dne 3. 5. 2016 či sp. zn. II. ÚS 3426/12 ze dne 15. 11. 2012 (v SbNU nepublikována)]. Tato konkrétní námitka proto důvodná nebyla.

III. Závěr

31. Ústavní soud ústavní stížnosti stěžovatele vyhověl a zrušil usnesení Nejvyššího soudu ze dne 8. 8. 2017 č. j. 28 Cdo 3275/2017-116, usnesení Krajského soudu v Brně ze dne 2. 3. 2017 č. j. 70 Co 37/2017-24 a usnesení Městského soudu v Brně ze dne 10. 1. 2017 č. j. EPR 158454/2016-14. Věc se proto vrací k Městskému soudu v Brně k novému projednání [§ 82 odst. 2 písm. a) a odst. 3 písm. a) zákona o Ústavním soudu]. Městský soud v Brně je v dalším řízení vázán právním názorem Ústavního soudu. Bude muset znovu posoudit žádost stěžovatele o osvobození od soudního poplatku a s náležitým odůvodněním, respektujícím závěry tohoto nálezu, o ní rozhodnout.

32. Ústavní soud rozhodl o ústavní stížnosti bez nařízení jednání, neboť dospěl k závěru, že by od něj nebylo možno očekávat další objasnění věci (§ 44 zákona o Ústavním soudu).